Bat. Gen.
XXII
442

EEN BRIEF

AAN

DEN GENERAAL KNOOP

OVER DE

Atjeh-kwestie.

(Naar aanleiding van den brief van Generaal Van Swieten in Het Vaderland.)

DOOR

BRUTUS.

AMSTERDAM,
L. VAN BAKKENES EN Cº.
1874.

BAT. GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN

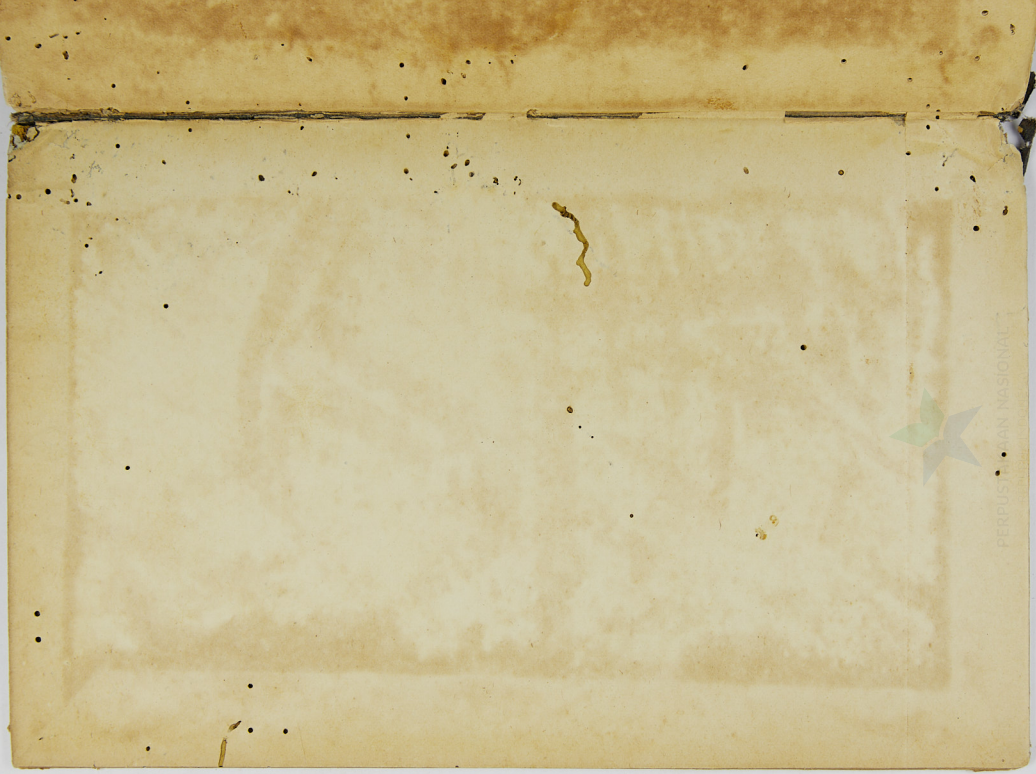

Bib id: 10392860
Item id: 2121 35791

XX.11.442

OPEN BRIEF

AAN

DEN GENERAAL KNOOP

OVER DE

Atjeh-kwestie.

(Naar aanleiding van den brief van Generaal Van Swieten in Het Vaderland.)

DOOR

BRUTUS.

AMSTERDAM,
L. VAN BAKKENES EN Co.
1874.

BAT. GENOOTSCHAP VAN KENW.

enthousiasme lieten blijken, maar dat men ook weder U w karakter roemde. Want door het publiceeren van dien brief zonder eenige commentarien, ziet het publiek de erkenning van u w ongelijk, en gelooft het met generaal Van Swieten »dat de tweede expeditie wèl gelukt is."

Houd mij ten goede, generaal! dat ik die opinie niet deel, zoolang gij u over dien brief niet nader verklaard hebt. Te recht verwachtte generaal Van Swieten van iemand van uw kunde en rechtschapenheid een welwillend oordeel; maar dat hij zich gevleid zou hebben met een enkelen pennestreek uw opinie te kunnen wijzigen, dit valt zeer te betwijfelen. Dwalen is menschelijk; doch dwalen in het r e s u l t a a t van langdurige overwegingen, dwalen in een kwestie op het gebied waar gij als opperste regter den staf voert, dwalen door te beweren dat een expeditie slechts ten halve gelukt is, terwijl die eigenlijk volkomen gelukt zou zijn, — zóó dwalen kunt g ij niet, generaal!

Niet aannemende dat gij u geslagen geeft, beweer ik daarom nog niet dadelijk te willen uitmaken wie van u beiden gelijk heeft. De brief van generaal Van Swieten licht zijne handelingen toe, tracht die te rechtvaardigen, verklaart waarom hij zóó en niet anders handelde, en heeft tot doel gehad te bewijzen »dat de expeditie gelukt is." Daartegenover staat uw pertinente verklaring »dat de expeditie slechts ten halve gelukt is", een verklaring gegrond op den oorlogstoestand waarin Atjeh nog op deze stond verkeert. Het publiek, wien deze kwestie

Generaal!

Door de plaatsing in »Het Vaderland" van den brief van generaal Van Swieten over de Atjehsche expeditie hebt gij het bewijs gegeven van uw ingenomenheid met den inhoud.

Die brief had de strekking om uw oordeel »dat de tweede expeditie niet mislukt, doch ook slechts ten halve gelukt is" te wederleggen. Die brief is een pleidooi, een verantwoording van 's generaals handelingen als opperbevelhebber der expeditie, en tevens een repliek op de kritiek tijdens en na afloop der expeditie van verschillende zijden uitgeoefend. Door een vloeijenden, wegslependen stijl, door een eigenaardige voorstelling van zaken, door de belangrijkheid van het onderwerp, heeft die brief veel bijgedragen om de algemeene sympathie te verhoogen voor den man, die op gevorderden leeftijd dadelijk aan de roepstem van het Vaderland gehoor gaf. Geen wonder dat het publiek niet alleen in generaal Van Swieten een held van de pen leerde kennen, hem opnieuw hulde bracht, en zelfs jonge dames van haar

handelingen. Over de resultaten spreek ik niet; daarover zal eerst later een juist oordeel kunnen geveld worden.

Ten andere merk ik op, dat sprak generaal Van Swieten in een wijsgeerig onderhoud »over 's menschen onkunde omtrent de toekomst der dingen", zijn gezegde »dat niemand weten kan welke de gevolgen van een andere handelwijze zoude geweest zijn" volkomen op zijn plaats zoude wezen; maar dat het niet aangaat dit toe te passen op handelingen die op wetenschappelijke gronden rusten. Van sommige oorlogshandelingen kan men de zekere, van andere de vermoedelijke uitkomsten berekenen. Ware dit niet het geval, dan zou de krijgskunst een anomalie zijn, en wetenschap zonder nut, of liever geen wetenschap.

Geeft gij mij niet toe, generaal! dat, zoo al niet van alle, dan toch van vele oorlogshandelingen de gevolgen zijn op te geven?

Door bijv. na de overwinning van 14 December niet denzelfden dag te laten onderzoeken hoever de strandlinie door den vijand was ontruimd, maar daarmede tot den volgenden dag te wachten, en door na te laten de hoofdpunten dier linie te bezetten, kon met zekerheid gezegd worden dat wij ons bloot-stelden die posten den 15den door den vijand bezet te vinden.

Zoo kan men met evenveel zekerheid zeggen, dat door Pinajoeng spoediger te bezetten en van daar uit sterke verkenningen te zenden, men had kunnen

zeer ter harte gaat, weet niet wat en wien het gelooven moet; geslingerd tusschen twee lijnrecht over elkander staande opinies, vraagt het na lezing van den brief aan den krijgskundige: »waarom is de expeditie slechts ten halve gelukt?"

In afwachting van uw antwoord zij het mij vergund, generaal! dien brief nog eens met aandacht te herlezen, en een oogenblik stil te staan bij die zinsneden, die mij wederlegbaar en duister voorkomen.

In het begin van den brief herhaalt generaal Van Swieten uw gezegde »dat kritiek verkeerd is over wapenfeiten die zoo pas zijn voorgevallen en die men dus nog maar oppervlakkig kent." Dit zal niemand tegenspreken. Maar de briefschrijver werkt dit gezegde uit, en gaat mijns inziens te ver door te laten volgen: »wanneer men ze (die wapenfeiten) al kent, blijft het toch nog onzeker of een andere handelwijze beter zoude zijn geweest, daar toch niemand weten kan, welke de gevolgen daarvan zouden zijn geweest."

Vooreerst vraag ik: of het ook uwe meening is dat zes maanden nadat generaal Van Swieten Atjeh verliet, de wapenfeiten nog maar oppervlakkig bekend zijn? Toen gij uw artikel in de Gids schreeft, was dat misschien het geval, en toch hadt gij reeds een gevestigde opinie; maar sedert wij in het bezit zijn van rapporten, journalen, kaarten, beschrijvingen, correspondenties en stukken van allerlei aard, zijn dunkt mij de feiten volkomen bekend. Thans kan men oordeelen over de

»Niemand kon weten wat de gevolgen zouden zijn »geweest van handelingen, die niet hebben plaats »gehad, en kan dus ook met geen zekerheid zeggen, »dat een operatie beter zoude zijn geslaagd als ze op »andere wijze ware uitgevoerd."

Ook dit is weder een van die gezegden, die iederen leek voor den briefschrijver inneemt. Zulke machtspreuken klinken zóó goed, zijn in het afgetrokken zóó waar, dat men dadelijk gestemd wordt om hetgeen volgt als juist aan te nemen. En toch zijn zij in de toepassing op krijgshandelingen ten eenenmale onjuist. Gij, generaal! zult althans niet toegeven »dat men nooit met zekerheid zal kunnen zeggen dat een operatie beter zoude geslaagd zijn als ze op een andere wijze ware uitgevoerd". Van sommige operatiën kan men dit bepaald zeggen, van andere zeer waarschijnlijk, vermoedelijk of mogelijk. Dit hangt geheel af van het grootere of kleinere aantal gegevens; alleen daar waar de gegevens geheel ontbreken, kan niemand zeggen wat de gevolgen zouden geweest zijn.

Als ik bijv. zes maanden na het eindigen der tweede expeditie zie, dat de vijand even hardnekkig blijft weerstand bieden als in het begin der expeditie en geen enkel blijk van gezindheid tot onderwerping geeft, dan kan ik bepaald zeggen: de wijze van handelen gedurende de tweede expeditie heeft geen afdoend resultaat opgeleverd, de oorlog is niet geëindigd, de expeditie is slechts ten halve gelukt. Als ik weet dat de gevolgde langzame en lauwe wijze van handelen

beletten dat Lemboe en de Missigit versterkt waren geworden, en dat bijgevolg die posities gemakkelijker en spoediger zouden genomen zijn;

dat wanneer er bij tijds een brug over de rivier gemaakt was, men daarop niet had behoeven te wachten;

dat bijaldien de padangsche brigade dadelijk na het debarkement ware ontboden, men krachtiger had kunnen optreden dan zonder die brigade;

dat men over grootere magt beschikkende, ook in minder tijd den kraton had kunnen nemen;

dat men, na het nemen van den kraton, den vijand hardnekkig vervolgende, hem met groot verlies had kunnen uiteenjagen en daardoor zeer verzwakken.

Dit kan alles positief gezegd worden, omdat de ondervinding geleerd heeft dat in alle oorlogen ter wereld zoodanige handelingen ook zoodanige resultaten gaven. De voorschriften der krijgskunst zijn getrokken uit die ondervinding.

»Wie zal kunnen zeggen", schrijft generaal Van Swieten, wat gebeurd zou zijn als de kraton bij de eerste expeditie genomen ware geworden. Op die vraag zal niemand een positief antwoord kunnen geven. Had hij echter de vraag eens gesteld: »Zou er een beter resultaat te verwachten zijn geweest, als ik in het begin der tweede expeditie 2000 man infanterie meer tot mijn dispositie had gehad?" dan zou elke krijgskundige daarop »ja!" antwoorden.

dat, als eenmaal de Kraton genomen was, de zaak als afgedaan beschouwd, de onderwerping geduldig afgewacht moest worden. »De generaal-majoor Verspijck oordeelde, dat men zich aanvankelijk geen uitgebreider plan mocht voorstellen". Uit het woord »aanvankelijk" moet ik opmaken, dat die generaal-majoor van meening was »dat er daarna nog meer moest volgen", dat met het nemen van den Kraton slechts het eerste object bereikt zou zijn. Generaal Van Swieten schrijft trouwens zelf »dat de samenstelling en sterkte der expeditie be»rekend waren op het nemen van den Kraton, om »daar vasten voet te krijgen, en van daar uit naar »de onderwerping des lands te streven."

Volkomen juist. Doch als hij daarop laat volgen: »dit »was dus het militaire doel en programma van de tweede expeditie en dat is ten volle uitgevoerd en wellicht meer dan dat," dan vraag ik: waaruit is dat streven naar de onderwerping des lands gebleken? had er niet krachtiger naar dat einddoel moeten gestreefd worden met de groote macht waarover de opperbevelhebber kon beschikken? Was dat een »ernstig streven," te noemen, toen generaal Van Swieten de wijkende hoofdmacht des vijands rustig liet aftrekken, zich bepaalde tot nevendoelen zooals het verdrijven van Toekoe Nanta uit de VI Moekims, en eindelijk zelf het oorlogstooneel verliet?

De kraton werd bemachtigd, men zette er vasten voet in; tot zoover was het programma uitgevoerd. Maar de onderwerping van het land, de kroon op het

geen afdoend resultaat heeft gehad, kan ik met grond zeggen, dat een andere meer doortastende handelwijze zeer waarschijnlijk beter resultaat zou gegeven hebben. Als alle indische oorlogen geleerd hebben, dat alleen door herhaalde nederlagen, door rustelooze vervolging de vijand tot onderwerping is te dwingen, en ik zie dat te Atjeh van den regel wordt afgeweken, dan ben ik bevoegd te zeggen dat alleen het succes de handelingen van den opperbevelhebber zou kunnen rechtvaardigen. Blijft het succes weg, zooals te Atjeh werkelijk het geval is, dan heb ik ook recht te zeggen: de operatiën zouden beter geslaagd zijn als ze op een andere (meer krijgskundige) wijze waren uitgevoerd.

Generaal Van Swieten deelt mede, dat in de conferentie van 12 Mei de militaire autoriteiten het nagenoeg eens waren omtrent de sterkte en samenstelling der troepenmacht; dat zesduizend man geregelde infanterie »zeer voldoende geacht" werd om den Kraton en zijn onmiddellijke omgeving te bemachtigen. Die conferentie evenwel had geenszins ten doel om te bespreken hoe de expeditie geleid, begonnen en geëindigd moest worden. Men was onbekend met de hulpmiddelen des lands en de sterkte der bevolking; men wist iets van den Kraton en had vernomen dat deze 's vijands palladium was. In die duisternis was dus de behandeling der vraag: hoeveel macht is er noodig om den Kraton te bemachtigen en te behouden, de eenige rationeele. De bespreking van dit punt kon echter niet tot de gevolgtrekking leiden

»opstand te brengen, het mij niet raadzaam voorkwam »Java te veel te ontblooten", vervolgt de briefschrijver.

Uit het aanvankelijk achterlaten te Padang van 2000 man infanterie, mag men veronderstellen »dat er nog een andere drijfveer bestond" die generaal Van Swieten bewoog om niet meer dan 6000 man infanterie voor de expeditie te bestemmen. Die drijfveer was: zijn vertrouwen op het voldoende van 6000 man. »Men heeft mij zoo dikwerf optimisme verweten" leest men in het slot des briefs. Maar bestond dat optimisme niet, dan zou hij immers de 2000 man infanterie wel vroeger hebben ontboden. Dat optimisme werd niet uitgedacht, maar openbaarde zich zoowel in deze handeling als bij alle volgende gelegenheden. De legerkommandant had 6000 man infanterie van het leger en 1000 man barissan van Madura voor de expeditie aangewezen; generaal Van Swieten achtte 5500 man infanterie van het leger en 500 man barissan voldoende »omdat Java niet te veel ontbloot mocht worden". Maar bij al de aanhitsingen van Atjehsche zijde gedaan om opstand te verwekken, zoude het, dunkt mij, al zeer onverschillig zijn of men van den barissan 1000 of 500 man naar Atjeh medegenomen had; en wel omdat het sterk bevolkte Madura even gemakkelijk de 1000 als de 500 vertrokkenen zou kunnen aanvullen.

Van de andere 500 man, die aan de 7000 voor de expeditie bestemde ontbraken, werd force majeure afgezien. Die macht was letterlijk vermorst. Zie hier op welke wijze.

werk, het einddoel bleef achterwege. Het programma werd niet »ten volle uitgevoerd en wellicht meer dan dat". Generaal Van Swieten schrijft het tegendeel op zulk een apodiktischen toon, dat het publiek de juistheid er van geen oogenblik in twijfel durft te trekken. Gij, generaal! zult evenwel bewijzen verlangen; gij vondt die niet in den brief, nog minder te Atjeh.

Den kraton — van binnen min of meer gelijkende op alle kratons — bewoon- en verdedigbaar maken, was nog niet »wellicht meer dan het programma doen". Ieder beoefenaar der krijgskunst zal het u nazeggen, generaal Knoop! en iedere leek het gemakkelijk begrijpen, dat de vaste bezetting er beter aan toe geweest zou zijn, indien de vijand zóó geslagen was dat hij vooreerst op een eerbiedigen afstand bleef. Door hem niet te verslaan, kon de inrichting van den kraton zelfs niet eens ongestoord plaats hebben; en na de voltooijing der werken tot verblijf der vaste bezetting, werd deze dadelijk door den vijand ingesloten. Dit alles pleit tegen het gezegde van generaal Van Swieten »dat hij wellicht nog meer deed dan het programma ten volle uitvoeren", en pleit voor uwe opinie »dat de expeditie slechts ten halve gelukte".

»Ik heb mij met de aanvankelijk vastgestelde sterkte »van 6000 man infanterie tevreden gesteld, omdat »bij de vele aanhitsingen, die van Atjehsche zijde ge»daan werden om Java en de buitenbezittingen in

bezetting zoude vinden," zegt hij. Neen men kon het niet weten, maar men kon het ook niet verwachten.

Den 9n December, den dag waarop de landing plaats had, vernam men bovendien van de gidsen, dat er in den Kraton nagenoeg niets zou gevonden worden. Moest dit den opperbevelhebber niet hebben aangezet, om met den beschikbaren tijd zooveel mogelijk te woekeren, om geen uur verloren te laten gaan? Zou het niet alleen daarom zijn plicht zijn geweest zonder tijdverlies op den Kraton af te gaan, ten einde in staat te zijn dien bewoonbaar te maken en daarna te streven naar de onderwerping des lands?" of wat nog beter was, na het nemen van den Kraton dadelijk te streven naar een groote verzwakking des vijands, in dier voege dat er nog tijd overbleef om den Kraton in voldoenden staat van tegenweer en bewoonbaarheid te brengen?

Is dit geschied generaal? Werd er geen tijd verloren?

Laat ons de rapporten raadplegen.

Na het gevecht bij Tiban (14 December) werd tot den 18n gewacht om naar Penajoeng op te rukken? Waarom? Vermoeidheid kon de rede niet zijn. Door verkenningen had men den achtermiddag van den 14n en den dag van den 15n nuttig kunnen besteden, en den 16n naar Penajoeng gaan. Ik constateer hier dus een tijdverlies van 2 dagen.

De 2de en halve 3de brigade zijn eerst den 21n December te Penajoeng vereenigd; met meer voort-

In Junij 1873 ontving de Gouverneur-Generaal een telegrafische depêche van den militairen kommandant van Deli, het bericht inhoudende dat deze vernomen had »dat tienduizend met Atjeh bevriende (!) Bataks een inval op ons grondgebied zouden maken." Dit bericht, niet bevestigd door het civiel bestuur van Deli en zooals later ook bleek geheel onjuist, maakte zóóveel indruk op den Gouverneur-Generaal, dat hij gelastte zonder uitstel de bezetting van Deli — bestaande uit 3 kompagniën infanterie met de noodige artillerie — te versterken met het 11e bataillon infanterie, hetwelk bestemd was om een deel van het de tweede expeditie naar Atjeh uit te maken. Hals over hoofd werd dit korps ingescheept, kwam te Deli aan waar niets voor de ontvangst gereed was en de 10000 Bataks zich lieten wachten, en leed daar zóóveel door gebrek aan aan behoorlijke huisvesting en verpleging, dat het vóór het vertrek der tweede expeditie te Batavia teruggekeerd, geheel onbruikbaar was geworden en moest achterblijven!

Tot staving van het gezegde: dat doel en programma ten volle uitgevoerd waren, geeft generaal Van Swieten een overzicht van de noodzakelijke werken tot behoorlijke dekking en legering der troepen. Dat alles moest werkelijk gedaan worden; maar die arbeid was te voorzien. »Men kon bij het opmaken van het programma niet weten, dat men in den Kraton geen middelen van verblijf voor een vaste

dit niet vroeger, generaal? Niets belette het; handen waren er genoeg. Was het bij tijds gelast geworden, dan had de aanval op de Missigit reeds den 4n Januarij kunnen plaats hebben. Derhalve andermaal een tijdverlies van 2 dagen.

De Missigit was den 6n Januarij genomen. De opperbevelhebber blijft rustig te Penajoeng, en zelfs de chef van den staf komt eerst den 8n de veroverde positie eens in oogenschouw nemen; geen enkele verkenning van eenig belang wordt er in de vijf volgende dagen gemaakt. Niet voor den 12n wordt het terrein bewesten den Kraton tusschen Tameang Goeningan en de Missigit bezet. Bij eenige voortvarendheid had dit immers reeds den 8n of 9n kunnen geschieden, generaal? Ik noteer wederom 4 dagen tijdverlies.

Elf dagen gingen dus verloren vóór dat de Kraton werd omgetrokken; en nu laat ik buiten rekening de veel krachtiger wijze van optreden, waartoe de generaal Van Swieten in staat zou geweest zijn als hij de 1ste brigade niet te Padang had achtergelaten. Is het vreemd, generaal! dat ik te vergeefs zoek naar eenig verband tusschen de opsomming van de te voorziene werkzaamheden in den brief en den tragen gang der operatien op het oorlogstooneel?

Laat ons verder gaan.

Nauwelijks is de Kraton in ons bezit (24 Januari), of wederom zien wij een stilstand in de operatiën. Eerst den 27n worden drie kolonnes in verschillende richtingen uitgezonden; deze ontmoeten nergens wederstand, in

varendheid konden zij daar den 20n reeds geweest zijn. Den 23n bevindt zich aldaar de geheele 3de brigade, en eerst den 25n wordt tot een verkenning naar Lemboe besloten. Gedurende al die dagen heeft er geen enkele oorlogshandeling plaats dan »het bivak in orde maken". Had men dan daarvoor alle troepen noodig, generaal! of zijt gij ook van meening dat dit aan een gedeelte kon worden overgelaten, terwijl het andere deel op verkenning werd uitgezonden? De 2de brigade lag sedert den 18n reeds te Penajoeng en kampong Djawa; de halve 3de had den 20n hoogstens een marsch van 4 palen gemaakt; van vermoeijenis kon dus geen sprake zijn. Veronderstel eens dat dadelijk (den 22n) verkenningen waren gemaakt, dan is dit — ik herhaal het — een dier gevallen waarvan men met zekerheid kan zeggen, dat het oprichten van versterkingen te Lemboe en het ongestoord voortwerken aan de verdediging der Missigit belet zou zijn geworden. De vijand toch, die de landing bewesten de Atjeh-monding verwachtte, had noch Lemboe in staat van verdediging gebracht, noch de buitenlinie der Missigit gemaakt waarop later onze aanval geschiedde. Zonder derhalve in rekening te brengen wat het nemen dier versterkingen ons aan officieren en manschappen hebben gekost, constateer ik hier weder een tijdverlies van 3 dagen.

Den 3n Januarij was de frontbatterij gereed; het terrein tusschen kampong Djawa en de Missigit moest evenwel nog opengekapt worden. Waarom deed men

omringd. Had generaal Van Swieten die verwachting niet gekoesterd, en den wijkenden vijand met kracht vervolgd en eindelijk verslagen, gij, generaal! zoudt niet geschreven hebben »dat de expeditie slechts ten halve gelukt was."

»Kan iemand, die een besef heeft van de zware ver-»antwoordelijkheid die hieromtrent op mij rustte, in »gemoede en naar overtuiging meenen, dat ik mij van »de vervulling van dien plicht, om welke reden dan »ook, mocht laten aftrekken?" Die vraag, zóó gesteld, komt mij voor minder tot u gericht te zijn, generaal! dan tot het gemoedelijk publiek, waarop zij haar uitwerking ook niet mist. Het is niet eens noodig van »zware verantwoordelijkheid te spreken"; alleen het denkbeeld om generaal Van Swieten »van de vervulling van een plicht af te trekken", is reeds pijnlijk en wekt sympathie genoeg op voor 't geen hij zegt of nog zeggen zal. Maar de krijgskundige vraagt: wat was hier plicht? En dan luidt het antwoord: uitvoering van het programma door den opperbevelhebber zelf opgemaakt, »den kraton nemen en streven naar de onderwerping des lands". Hoe kweet de generaal Van Swieten zich van die taak, vraagt hij dan; want tusschen den wil en de daad is een groot verschil! Wordt hem dan aangetoond, dat met afwijking van de voorschriften der krijgskunst, na elk partiëel gevecht, de geheele expeditionnaire macht dagen achtereen werkeloos bleef; dat eenige honderde zieken aanleiding gaven om eenige

weerwil den vijand bijna drie dagen gegeven was om zich te herstellen. Den 29n stoot een verkenning, waarbij generaal Van Swieten zelf tegenwoordig is, het hoofd op een versterkten kampong. Men trekt terug, sluit zich op in de ingenomen positie en ziet niet meer naar den vijand om tot den 12n Januari! In dien tusschentijd werd er tot den 6n aan den Kraton gewerkt door de genie- en vesting-artillerie; maar behalve enkele corveën, deed de infanterie daar niet aan mede.

Zeven dagen van volkomen werkeloosheid weêr, zeven dagen zonder een enkele offensieve beweging, niettegenstaande door het debarkeeren van het halve 6e bataillon infanterie, den 3n Februarij de geheele expeditionnaire macht (zegge 6000 man infanterie en 3 batterijen) zich op het terrein bevond!

Na den 6n Februari begon men met hoogstens 1000 man infanterie per dag te laten werken. Nu komt het mij voor, dat in geen geval toen nog de middelen ontbraken, indien generaal Van Swieten ernstig naar de onderwerping des lands had willen streven; want het inrichten van den Kraton had met het vervolgen van den vijand gepaard kunnen gaan. Voor die herhaalde stakingen der operatiën is geen andere reden te vinden dan generaal Van Swieten's optimistische »verwachting" dat de vijand van zelf tot de onderwerping zou overgaan. Aan die »verwachting" offerde hij den kostbaren tijd op; en toen die verwachting niet verwezentlijkt werd, was het te laat, en bleek het dat hij onze positie met talrijke versterkingen had

13den en volgende dagen met even groote macht kunnen vervolgen.

Den 15den had een dergelijke vertooning plaats bij Ketatapang Doea. Op krachtige wijze werd de vijand aangetast en uiteengejaagd, om daarna weder »op de plaats rust" te gaan staan. Dien dag gebruikte men de helft der expeditionnaire macht, en hield dus nog troepen genoeg voor de vervolging over; men viel den vijand daarmede evenwel niet lastig.

Die gevechten waren dan ook niet geleverd met het oogmerk om de vijandelijke macht door slaan en vervolgen onschadelijk te maken en zoodoende tot de onderwerping des lands te geraken, maar met het politieke deel om Toekoe Nek een dienst te bewijzen. Zou Toekoe Nek niet zekerder in het bezit der veroverde kampongs gesteld zijn, indien 's vijands macht voor goed gefnuikt was? Nu werden zij hem dadelijk weer afgenomen, en het politieke doel was toch niet bereikt.

»Wij waren niet in staat om het veroverde terrein bezet te houden," zegt generaal Van Swieten. Is dat wel juist, generaal? Houdt kolonel Pel tegenwoordig met minder macht niet meer terrein bezet dan generaal Van Swieten toen? Het veroverde terrein lag slechts drie kilometers van den kraton; een flinke versterking op dat punt zou wellicht groot nut gehad hebben.

Zijt gij het ook eens met den briefschrijver, generaal! als hij zegt »dat offensieve bewegingen tot niet veel meer dan verlies van tijd leiden." Ik dacht dat

duizende gezonden niet te gebruiken; dat er op verwachtingen in plaats van op de kracht der wapens gebouwd werd, dan begrijpt hij de beteekenis niet van de vraag van generaal Van Swieten of »iemand mocht meenen dat hij zich mocht aftrekken laten van de vervulling van dien plicht?"

»De ondervinding had reeds geleerd, hoe weinig »beteekenend het nut was van offensieve bewegingen, »ondernomen met het oogmerk om den vijand uit den »omtrek te verdrijven."

De strekking van deze woorden en de daarop volgenden komt hierop neder: »Offensieve bewegingen hielpen niet; tweemalen heb ik het beproefd, maar het voldeed niet; daarom bepaalde ik mij tot het defensieve."

Voor deze redeneering zou ik de volgende in de plaats willen stellen:

De ondervinding der gevechten van 12 en 15 Februari heeft den regel weder bevestigd dat men van de schoonste overwinningen weinig nut trekt, als de geslagen vijand niet vervolgd wordt.

Den 12den 's avonds was de vijand op alle punten op de vlucht geslagen; de genomen versterkingen werden aan den bevrienden Toekoe Nek in bewaring gegeven, en onze troepen keerden terug naar het bivouak vanwaar zij 's morgens waren uitgegaan. Van vervolgen geen kwestie, ofschoon het ons aan tijd noch troepen ontbrak. Men was 's morgens met nagenoeg een derde der expeditionnaire macht uitgerukt, en had dus den

overweldigd te worden en om zijn gemeenschap met de zee te onderhouden. En tot »de uitbreiding" die hij aan zijne positie gaf, was hij g e d w o n g e n; zij geschiedde waarlijk niet omdat hij zich zoo sterk gevoelde! Dat kolonel Pel den vijand de overtuiging heeft gegeven »dat al zijne pogingen om ons te verdrijven vruchteloos zijn", zult gij verplicht zijn, generaal! den briefschrijver bepaald tegen te spreken. Een vijand toch die kolonel Pel zoo ingesloten houdt, zoo verlamt in elke beweging buiten zijn positie, die hem dwingt den kraton, na dien zes maanden bezet te hebben, op nieuw aan twee zijden te versterken, die vijand heeft geen overtuiging van het vruchtelooze van zijn weerstand. Had hij die overtuiging, dan zou hij wel pogingen doen om vrede te maken.

»De brave kolonel Pel erkent zelf," vervolgt de briefschrijver, »dat de bezetting in hare bewegingen »zou belemmerd zijn geworden en minder dan thans aan »hare bestemming hebben kunnen voldoen, als zij al »de werkzaamheden had moeten verrichten die nu door »gezamentlijke krachten zijn uitgevoerd."

Dat zal ieder erkennen, omdat dit in den aard der zaak ligt. Maar die erkenning van kolonel Pel is niet meer dan een beleefdheidsformule; want zij wordt door zijne handelingen tegengesproken. Kolonel Pel wachtte slechts op het vertrek van generaal Van Swieten om een geheel andere taktiek te volgen. Nauwelijks was de opperbevelhebber weg, of het kanonge-

offensieve bewegingen leidden tot verzwakking, tot demoralisatie en eindelijk tot onderwerping van de vijandelijke macht.

»De uitkomst leert dagelijks dat ik wel gedaan heb »den beschikbaren tijd en de beschikbare krachten te »gebruiken voor onze duurzame vestiging in den kraton »en verzekering van de gemeenschap met de zee. Daaraan »heeft kolonel Pel thans zijn veiligheid en vrijheid van »handelen te danken; daardoor heeft hij alle aanval- »len van den vijand kunnen afslaan, hem groote ver- »liezen kunnen berokkenen en de overtuiging geven »dat al zijne pogingen om ons te verdrijven vrucht- »teloos zijn, terwijl hij tevens de troepen, die niet »volstrekt noodig zijn voor de verdediging van den »kraton, heeft kunnen aanwenden om zijne positie »meer uitbreiding te geven."

De uitkomst leert voorzeker dat het goed was den kraton duurzaam te versterken; maar de uitkomst leert tevens dat de vijand nog zeer sterk was toen de expeditionnaire troepen terugkeerden, sterker dan hij zou geweest zijn indien hij meer met de troepen in aanraking ware gekomen, veel te sterk om de expeditie geëindigd te verklaren en naar huis te gaan. Aan die uitkomst heeft kolonel Pel een zeer »betrekkelijke veiligheid" te danken, nu na zes maanden de vijandelijke kogels nog door den kraton snorren; hij geniet ook een zeer bijzondere »vrijheid van handelen", als zijn voornaamste zorg is om niet door den vijand

Ten einde niet in herhalingen te vervallen zal ik uw aandacht slechts op enkele uitdrukkingen vestigen, die alle het karakter dragen van het verkeerde uitgangspunt van den generaal Van Swieten; uitdrukkingen waaraan wel is waar het succes des briefs te danken is, maar die gij, generaal! ook met de meeste welwillendheid niet zult kunnen onderschrijven.

Generaal Van Swieten kan niet toestemmen met de woorden in »Pro Patria" voorkomende, »een afdoend resultaat is nog niet verkregen, en in zoover dit van deze krachtig toegeruste expeditie verwacht werd is de uitslag een teleurstelling te noemen." Hij noemt dus een afdoend resultaat, dat na de expeditie drie duizend man te Kotta Radja ingesloten zijn! Hem is dit geen teleurstelling. »Hij heeft nooit een ander plan gehad dan den kraton te nemen en dan verder te zien wat te doen stond." Was dat goed, generaal! om geen ander plan te hebben? Was het goed, na het nemen van den kraton drie maanden lang te zien wat verder te doen stond, en eindelijk weg te gaan zonder iets te doen? Eerst heette het nog, dat er gestreefd zou worden naar de onderwerping des lands! De generaal Van Swieten stelde zich tevreden met »een soliede vestiging"; zou die vestiging niet meer soliede geweest zijn als de vijand eerst machteloos was gemaakt? »Waar is dan nu de teleurstelling"? vraagt de briefschrijver. De teleurstelling is deze, dat onze »soliede" vestiging te Atjeh nog steeds door duizende vijanden van zeer nabij bedreigd wordt, dat wij over de Atjehneezen nog niet het

bulder drong den al te driest geworden vijand terug. Met nog minder dan de helft der macht waarover generaal Van Swieten beschikte, was kolonel Pel's eerste werk om meer agressief te handelen; en toch viel er voor hem nog veel te bouwen. Maar kolonel Pel wist er den tijd voor te vinden.

»Wat van mijn beleid gezegd wordt, is door de »opvolgende omstandigheden reeds tegengesproken."

Dat generaal Van Swieten zijn eigen beleid goedkeurt, spreekt van zelf; maar dat de minder gunstige kritiek reeds door de latere gebeurtenissen wederlegd zou zijn, dient generaal Van Swieten u nog toe te lichten. Alle toenadering is tot heden weggebleven, en iedere dag die voorbijgaat zonder dat er een blijk van toenadering door den vijand gegeven wordt, is een nieuw bewijs tegen het beleid van den opperbevelhebber. Daarom zou ik zeggen, dat de ongunstige opinie over het krijgsbeleid eerder dagelijks bevestigd dan tegengesproken wordt.

Het zou te veel van uw geduld gevergd zijn, generaal! om regel voor regel van den merkwaardigen brief over den toetsteen der kritiek te laten gaan. Het standpunt waarvan de briefschrijver redeneert is dat v n den bevelhebber die begint met te zeggen: de expeditie is gelukt; terwijl hij eerst tot die conclusie had moeten komen door te bewijzen dat zijne handelingen goede resultaten gaven.

Atjeh was niet moeilijker dan in andere oorden van den archipel waar vroeger geoorlogd werd; onze hulpmiddelen waren buitengewoon talrijk, want nimmer werd een expeditionnaire macht beter uitgerust en van alles voorzien. Alleen de vijand was buitengewoon dapper, even dapper als de padries, doch niet dapperder dan onze soldaten; en juist omdat hij zoo dapper was, had van ieder moment van demoralisatie partij moeten getrokken worden. Die »zeven en veertig dagen", waarvan er minstens elf konden bespaard zijn, pleitten niet voor doortasting. Dat »'s vijands hoofdmacht verslagen en uiteengedreven is" zult gij generaal! niet kunnen toegeven. 's Vijands hoofdmacht trok vrijwillig terug, toen de kraton werd omgegaan; aan uiteendrijven werd niet gedacht!

»Een der grootste resultaten van deze expeditie is »wellicht geweest de spoedige onderwerping van vele »onderhoorige staten aan de Nederlandsche heerschappij."

Een patriot, die insgelijks in »Het Vaderland" schreef onder den titel: »Wat moet er voor Atjeh gedaan worden," schijnt hierover anders te denken. Over die politieke handelingen acht ik mij geen bevoegd oordeelaar. Ik geloof wel »dat men hier te lande geen besef heeft, zooals de generaal Van Swieten schrijft, van het beleid, den takt, het geduld en de gematigdheid die daartoe noodig zijn geweest." Maar is u, generaal! al iets van het gewicht dezer onderwerping (op papier) gebleken? Had generaal Van Swieten zich met die onderhoorige Staten minder ingelaten, en zijn aandacht ge-

minste gezag uitoefenen, dat er nog dagelijks bloed vloeit, en dat wij gevaar loopen het Indische leger te Atjeh geheel te zien wegsmelten. De teleurstelling bestaat voor ieder Nederlander, die ruim 7000 man naar Atjeh zag trekken en zoo weinig succès zag behalen. »Men noeme eens een oorlog in onze Indische bezittingen waarvan de uitslag beter en spoediger is geweest". Laat generaal Van Swieten liever eens een oorlog in Indië noemen die met zulke enorme strijdkrachten werd ondernomen? Het is juist die sterkte en zamenstelling, eenig in Indië, en dat luttele resultaat, dat groote teleurstelling verwekt. Alle vroegere oorlogen in Indië werden met veel geringer macht gevoerd en duurde dáárom langer dan de Atjehsche oorlog nu reeds geduurd heeft. Hoe lang hij nog duren zal, niettegenstaande de superieure macht waarmede wij optraden, moet de tijd nog leeren. De briefschrijver releveert dit niet, maar de Atjehneesche oorlog bij andere oorlogen vergelijkende, noemt hij het nemen van den kraton met ruim 7000 man halverwege den brief reeds een »groot succes". Het halve succes dat gij constateerdet, generaal! zinkt daarbij nog verder weg.

Bij een tweede opsomming der werkzaamheden, ten doel hebbende om aan te toonen dat er niet te weinig doortastend gehandeld is, spreekt de briefschrijver over den vijand, het terrein en onze hulpmiddelen, op een wijze alsof die te Atjeh buitengewoon ongunstig waren. Dit eischt een woord tot wederlegging. Het terrein te

vijand geen vrees wilde aanjagen" heeft gepoogd te bemantelen? Ik moet het er voor houden. Generaal Van Swieten is niet zonder reden te velde getrokken tegen onmenschelijkheden, die in de laatste Indische oorlogen niet meer plaats grepen; hij sprak niet zonder reden van het verkeerde om door vrees te »regeeren" en te »besturen", hetgeen toch eerst na de onderwerping des lands te pas zou komen; bezwaarlijk kon hij toch schrijven, zonder zijn geschiktheid als legerhoofd verdacht te maken: »mijn »humaniteit gaat zoo ver, dat ik de Atjehneezen gaarne had »willen onderwerpen zonder hen vrees in te boezemen." Die philippica diende dus minder om zijn humaniteit in het licht te stellen, dan wel om te bedekken dat hij als opperbevelhebber den vijand geen vrees genoeg aanjoeg.

Thans vraag ik u, generaal! is vrees niet het eenige middel om de tegenpartij ten onder te brengen? Welke oorlogvoerende partij zal het hoofd buigen, als zij niet vreest nog meer te verliezen. Waarom verstrekt men den krijgsknechten de beste wapens, als het niet is om door de meest vernielende uitwerking de grootste vrees bij den vijand op te wekken. Waarom richt men officieren en manschappen zoo nauwkeurig af in het maken van allerlei bewegingen, als het niet is om de vijandelijke macht op het gewenschte oogenblik te kunnen doorboren, omtrekken, door overmacht overstelpen, zoodat de vrees zich van hem meester maakt en hij het hazenpad kiest!

heel gewijd aan de onderwerping van Groot Atjeh, gij zoudt niet verplicht geweest zijn te schrijven dat generaal Van Swieten halverwege is blijven steken.

Gansche kolommen worden door den briefschrijver gevuld om zijn humane wijze van oorlogvoeren te verdedigen. Waartoe was dat noodig? 's Briefschrijvers denkbeelden worden immers gedeeld door u en door ieder die aanspraak maakt op beschaving. Generaal Van Swieten heeft, naar het schijnt, hier een denkbeeldigen kritikus op het oog, die hem zou verweten hebben dat hij »niet gebrand, geplunderd, gemoord en het land in een woestenij herschapen had". Hoordet gij ooit daarvan, generaal? »Ik begrijp niet, vervolgt generaal Van Swieten, dat in een land als het onze lieden kunnen gevonden worden die dergelijke eischen kunnen doen". Ik begrijp het evenmin en gij, generaal? Het is alles volkomen juist wat generaal Van Swieten over »de vrees" zegt; namelijk dat men ruwe volken niet alleen door »vrees" kan regeeren, dat »vrees" een slecht middel van bestuur is; het zijn afgezaagde gezegden. Alleen moet nog blijken dat »toen »de vijand de vrees verloor dat wij wreede meesters »zouden zijn, de generaal Van Swieten eenige kracht »en invloed op hem heeft gekregen". Die kracht en invloed zijn mijns inziens ook denkbeeldig.

Maar waarom dan die philippica tegen een denkbeeldigen wreedaard! Was het een rhetorisch kleed waarmede de briefschrijver zijn lievelingsdenkbeeld »dat hij den

om een kampong (Lemboe) te heroveren, dien wij den 25en December 1873 reeds in bezit hadden. Men stond oogluikend toe dat de rijstoogst binnengehaald werd, terwijl onze zeemacht dag en nacht langs de kusten kruiste om allen toevoer te beletten!

»Men heeft het ook verkeerd gevonden, dat ik het »nadeelige gevecht van den 16en April niet heb doen »hervatten of — zooals onkrijgskundigen zeggen — de »nederlaag niet heb gewroken".

Over dat punt, generaal! zie ik uw uitspraak met de meeste belangstelling te gemoet. Ziehier de zaak.

De majoor Romswinckel, een uitstekend officier, had mondelinge last ontvangen om een vijandelijke versterking, op geweerschotsafstand van den kraton gelegen, aan te vallen; men had hem lithofracteur mede gegeven om c. q. het vijandelijk geschut te vernielen, dat te zwaar mocht bevonden worden om mede te nemen. Gedurende den aanval zond men hem ongevraagd bij herhaling versterking van troepen uit den kraton; op zijn verzoek zond men hem nog granaten en lichtkogels. Na een strijd van zes uren is hij, in weerwil van den betoonden moed, verplicht terug te trekken.

Tot loon ontving majoor Romswinckel een verwijt, dat hij zijn last overschreden en een aantal zijner wapenbroeders opgeofferd had.

Dit was niet alleen onverdiend; want primo stond het niet aan majoor Romswinckel om het doeltreffende of doellooze van het wapenfeit, waartoe hij gekom-

Gebrek aan vrees maakte den Atjehnees sedert lang overmoedig; omdat hij ons niet vreesde, nam hij den toegeworpen handschoen op. Kon iets anders dan vrees hem tot onderwerping dwingen? Heeft generaal Van Swieten dat nimmer uit 't oog verloren; zien wij niet dat telkens, wanneer bij den vijand vrees ontstond, briefschrijvers ontijdige humaniteit die vrees spoedig weer deed verkeeren in moed?

Het doel van den oorlog is vijands strijdkrachten te vernielen. Die krachten bestaan in weerbare mannen, in versterkingen en in proviand.

Vervolgt men een geslagen korps niet, dat in den gunstigsten toestand verkeert om vernield te worden, dan voldoet men niet aan den eisch des oorlogs.

Slecht men den versterkten kampong niet, die met het bloed onzer soldaten genomen is, dan voldoet men niet aan den eisch des oorlogs.

Staat men toe, dat onder onze oogen het graan van de velden door den vijand ingehaald wordt, dan voldoet men niet aan den eisch des oorlogs.

In den Atjeh-oorlog is gedurig aan de eischen des oorlogs te kort geschoten. Misschien wel ten gevolge van verkeerde humaniteitsbeginselen. Na de overwinning werd geen last tot vervolging gegeven, omdat men verwachtte dat de onderwerping aanstonds zou volgen; de onderwerping kwam niet, en die humaniteit kostte ons later veel bloed. Men slechtte geen weerspannigen kampong uit humaniteit, met dat gevolg dat wij den 8en November 1874 nog menschenlevens moesten geven

aan den dag gelegd. Ook voor de eer onzer wapenen was het noodig Ik weet niet of generaal Van Swieten van zijn humaan standpunt «de eer onzer wapenen" alleen nog in den mond van »onkrijgskundigen" iets laat gelden; maar dat bij u, generaal! die term nog de volle waarde bezit, dat die krachtige drijfveer waardoor een gewoon sterveling tot een held gevormd wordt, door u niet zoo licht geteld zal worden, daarvan ben ik overtuigd.

Een bevelhebber die geen menschenlevens over heeft voor de eer der wapenen, kan ook niet verwachten dat hij zijn taak behoorlijk zal volvoeren. Het voorbeeld door generaal Van Swieten den 16^{en} April gegeven, met welke schoone kleuren ook toegelicht, zal hoop ik nooit gevolgd worden.

Er laat zich slechts één geval denken dat het niet-wreken der nederlaag van den 16^{en} April zou verschoonen, en dat is, dat dien dag of eenige dagen later een beslissende overwinning op een ander punt behaald ware geworden. Maar, zonder dat er eenige offensieve handeling meer plaats greep, verliet generaal Van Swieten tien dagen later het oorlogstooneel, verklarende dat de expeditie geëindigd was. De expeditie eindigde dus met een échec!

Het resultaat der tweede expeditie in beschouwing nemende, meent de briefschrijver »dat de inlijving van het Atjehrijk bij ons gebied in Neêrlandsch Indie ook wel in rekening gebracht mag worden." Zulk een

mandeerd was te beoordeelen, en secundo streed hij op slechts tien minuten afstands van den kraton, zoodat — keurde men den aanval af — men onmiddellijk bevel tot staking had kunnen geven; maar het was ook onkrijgskundig, de nederlaag door ons geleden niet te wreken. Mocht de eerste aanval doelloos geweest en kolonel Pel door de een of andere beweegreden geleid zijn van zijn instructie af te wijken, na onze nederlaag was de tweede aanval urgent geworden. »Is dan een bevelhebber verplicht zich zonder goede gronden in krijgsverrichtingen te laten slepen?" Neen! maar de bevelhebber had moeten begrijpen dat ons echec het moreel des vijands ongehoord opwekte, dat van onze troepen neersloeg; dat hij niet na de onderwerping des lands kon streven door 's vijands overmoed aan te kweeken, en dat de hoofden dat echec behoorlijk zouden exploiteeren.

Van een zuiver militair standpunt was het veroveren van dien kampong nu verplichtend geworden, al had men dien onmiddellijk daarna ook weer verlaten. Voor den goeden geest der soldaten, voor de eer der wapenen was dat gebiedend noodig. Dáárvoor had generaal Van Swieten eenige menschenlevens veil moeten hebben; de humaniteit eischte het. Want wie kan het tegenspreken dat die overwinning op ons behaald, den moed des vijands niet heeft opgewekt tot het krachtig verzet dat wij tot heden ondervinden; dat al de menschenlevens na den 16en April niet op rekening komen van de humaniteit, toen door generaal Van Swieten

nederigheid der Atjehneezen beklaagt hij zich helaas niet. En eindelijk »uit partijzucht versmaden wij wat een schoone bladzijde in de geschiedenis van onze koloniale staatkunde en Indische oorlogen zal geven."

Uit partijzucht dus, generaal Knoop! hebt gij gezegd dat de expeditie slechts ten halve is gelukt! Waarlijk, generaal Van Swieten dwingt u wel tot een antwoord.

Uit partijzucht alleen wordt er nog niet meer gejuicht over hetgeen te Atjeh verricht is! Dit argument heeft generaal Van Swieten voor het allerlaatst bewaard, als andere argumenten soms niet geldig werden geacht.

Ik doe een beroep op uw bekende loyauteit, generaal! en vraag u: is ooit partijzucht iemand zoo gunstig geweest als aan generaal Van Swieten? Alle organen van de »partij" hebben zich gedurende de krijgshandelingen van kritiek onthouden. Later heeft de »partij" goedwillig de oogen gesloten, als zij moest zien dat zwart niet wit was. De »partij" zweeg bij elk mailbericht uit Indië over den ongunstigen toestand te Atjeh — uit vaderlandsliefde, goed!; de »partij" nam de berichten niet over uit de Indische bladen — oogendichtknijperij; de »partij" bracht openlijk hulde aan den grijzen bevelhebber, en bevorderde onder de hand het opstellen van adressen bij de schooljeugd en jonge dames — uit achting voor den persoon des generaals, goed! de »partij" zorgde wel dat de brief van generaal Van Swieten door de groote bladen (Handelsblad en Nieuwe Rotterdammer) werd overge-

resultaat schijnt mij toe evenveel, zelfs nog minder waarde te hebben dan de tractaten gesloten met aan Atjeh onderhoorige Staten. De inlijving op papier van een land waarvan wij slechts een paar kilometers in bezit hebben, heeft in mijn oog geen beteekenis. Als de minister van binnenlandsche zaken aan de IJsselmonding en te Enkhuizen eenige ellen zeedijk laat maken en daarna decreteert dat er een nieuwe provincie (Zuiderzee) bij het Koninkrijk der Nederlanden is geannexeerd, dan staat dit gelijk met de inlijving van Atjeh bij onze Indische bezittingen door den generaal Van Swieten.

Dit is de laatste door den briefschrijver aangevoerden grond, waarop de vraag aan u herhaald wordt »of het dan nog wel juist is, dat de tweede expeditie slechts ten halve is gelukt?" Gij zult niet verlangen generaal! dat ik hierbij langer stilsta.

Aan het slot des briefs herhaalt generaal Van Swieten zijn dank voor uw welwillend oordeel »dat zijne eigenliefde niet gekwetst heeft." Het oordeel bepaalde zich trouwens tot een paar regelen, die geen kritiek, maar slechts een conclusie inhielden. Die regelen waren echter zoo zinrijk, dat generaal Van Swieten er aanleiding in vond om zijne handelingen in het breede te verdedigen. Het publiek ziet thans uwe kritiek met verlangen te gemoet.

Generaal Van Swieten zegt verder »dat hij zich niet in allen opzichte volmaakt acht, maar toch vindt dat wij in het algemeen te nederig zijn". Over te groote

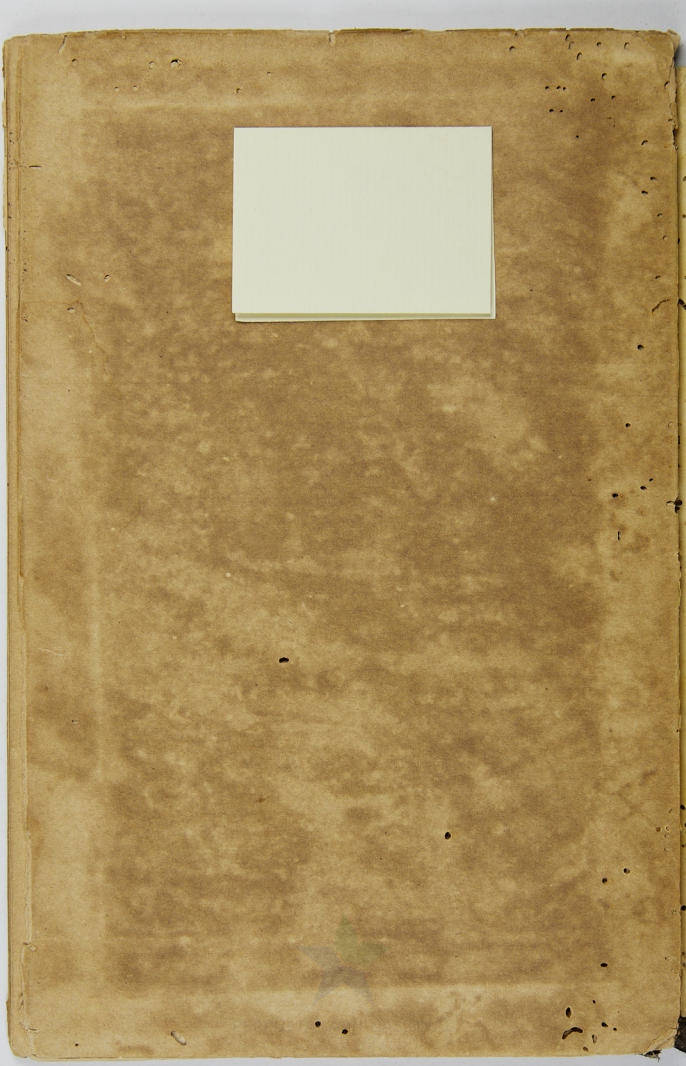

nomen, maar liet het met zooveel kennis en bescheidenheid gestelde stuk in het Vaderland van 26 October jl. »Wat moet er voor Atjeh gedaan worden?" geheel onopgemerkt [1]. De »partij" nam het stelsel van doodzwijgen aan. Al verkondigt telegram op telegram ook, dat van al de schoone verwachtingen van generaal Van Swieten geen enkele bewaarheid wordt, toch blijft de »partij" zwijgen.

Nimmer is de kracht der »partij" zoo duidelijk in het oog gevallen als met de Atjeh-kwestie; ik wenschte dat die kracht nòg grooter ware, ik wenschte dat de »partij" in staat was door zwijgen den Atjeheezen de wapenen uit de handen te doen vallen; maar hiermede mag ik mij niet vleijen.

Als eenmaal de »partij" geen belang meer heeft bij dat zwijgen, en als de tijd zal gekomen zijn waarop de geschiedenis haar oordeel velt, dan zal men het aan u danken, generaal! als er geboekstaafd wordt, dat in weerwil van den grooten invloed der »partij" er althans nog één man in Nederland leefde, die durfde te schrijven »de tweede expeditie is slechts ten halve gelukt."

Kampen, 18 November 1874.

BRUTUS.

[1] Zie Pro Patria van 3 November No. 67.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

